

ЛОГІЧНИЙ СПОСІБ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Софілканич О.В.,
*начальник відділу службових розслідувань УГІ ГУНП
в Закарпатській області, полковник поліції,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та правоохоронної діяльності
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0000-0003-0209-6256*

Софілканич О.В. Логічний спосіб тлумачення норм кримінального права.

Стаття присвячена аналізу одного із способів тлумачення норм кримінального права: логічного способу. Відзначається, що тлумачення норм кримінального права відіграє важливу роль в процесі здійснення правозастосування органами кримінальної юстиції. Без здійснення тлумачення норм кримінального права їх застосування неможливе, що вказує на об'єктивний характер причин, які спонукають для вчинення інтерпретатором дій з тлумачення норм кримінального права.

Стверджується, що тлумачення норм кримінального права виступає вольовим процесом, який спрямований на виявлення точного змісту норми закону про кримінальну відповідальність, як його передбачав законодавець у процесі конструювання цієї норми.

Автор відстоює позицію, відповідно до якої серед способів тлумачення норм кримінального права логічний спосіб повинен мати самостійне значення, а не зливатися з іншими способами тлумачення (систематичним, граматичним тощо). Зокрема, логічне тлумачення норми кримінального права – це встановлення змісту правової норми виходячи із змісту виразів, використаних в законі про кримінальну відповідальність. Воно переслідує мету за допомогою логічних прийомів встановити волю законодавця, яка прямо не була виражена. Під час використання логічного тлумачення кримінально-правової норми аналізу піддаються поняття, явища та їхнє співвідношення між собою. Кожен спосіб тлумачення має своєрідний об'єкт. Зокрема, граматичний спосіб тлумачення таким об'єктом має слова, систематичний – зв'язки норм права між собою, а при використанні логічного способу тлумачення ним виступає поняття.

В науковій статті на прикладах із Кримінального кодексу України продемонстровано такі прийоми логічного тлумачення норм кримінального права як перетворення, аналіз, умовивід, висновки по аналогії тощо. Авторська позиція підкріплена матеріалами судової практики та її узагальненнями.

Ключові слова: кримінальне право; норма; правозастосування; тлумачення; способи тлумачення; логічний спосіб; прийоми логічного тлумачення.

Sofilkanych O.V. Logical method of interpreting criminal law norms.

The article is devoted to the analysis of one of the methods of interpreting criminal law norms: the logical method. It is noted that the interpretation of criminal law norms plays an important role in the process of law enforcement by criminal justice bodies. Without the interpretation of criminal law norms, their application is impossible, which indicates the objective nature of the reasons that prompt the interpreter to take actions to interpret criminal law norms.

It is argued that the interpretation of criminal law norms is a volitional process aimed at clarifying the exact content of the norm of the law on criminal liability, as envisaged by the legislator in the process of constructing this norm.

The author defends the position according to which, among the methods of interpreting criminal law norms, the logical method should have an independent meaning, and not merge with other methods of interpretation (systematic, grammatical, etc.). In particular, the logical interpretation of a criminal law norm is the establishment of the content of a legal norm based on the content of the expressions used

in the law on criminal liability. It aims to establish the will of the legislator, which was not directly expressed, using logical methods. When using the logical interpretation of a criminal law norm, concepts, phenomena and their relationship to each other are analyzed. Each method of interpretation has a unique object. In particular, the grammatical method of interpretation has words as such an object, the systematic method has the connections of legal norms among themselves, and when using the logical method of interpretation, the concept acts as such an object.

The scientific article demonstrates such methods of logical interpretation of criminal law norms as transformation, analysis, inference, conclusions by analogy, etc. using examples from the Criminal Code of Ukraine. The author's position is supported by materials from judicial practice and its generalizations.

Key words: criminal law; norm; law enforcement; interpretation; methods of interpretation; logical method; methods of logical interpretation.

Постановка проблеми. Перед тим як владні органи застосують норму закону про кримінальну відповідальність та її серйозні кримінально-правові наслідки втілять у життя зміст цієї норми необхідно правильно (адекватно) усвідомити, інакше кримінальне покарання особи може супроводжуватися численними помилками. Без тлумачення норми кримінального права правозастосовна діяльність у межах кримінального провадження неможлива. Це доводить існування об'єктивних причин, які спонукають посадовців, що займаються правозастосуванням у сфері кримінальної юстиції використовувати різноманітні способи тлумачення закону про кримінальну відповідальність, одним із яких є логічний. Але варто погодитися з Д.О. Балабановим, який питання тлумачення норм кримінального права пов'язує не тільки з питаннями правозастосування, але й питаннями правотворення: тлумачення будь-якої чинної правової норми дає підстави для більш вдалого, чіткого формулювання правової норми у майбутньому, тобто для вдосконалення процесу криміналізації [1, с. 463]. Отже, проблема тлумачення норм кримінального права має комплексний характер, вирішення якої залежить від цілі, що перед собою ставить особа, яка займається тлумаченням.

Стан опрацювання. Вагомий внесок у розвиток вчення про тлумачення кримінального права зробили такі вітчизняні вчені як М.І. Бажанов, Д.О. Балабанов, Ю.В. Баулін, Р.В. Вереша, О.О. Дудуров, Т.В. Котяй, Т.С. Коханюк, В.В. Кузнецов, В.О. Навроцький, А.В. Савченко, М.І. Хавронюк тощо. Незважаючи на це, динаміка праворозуміння логічного способу тлумачення норм кримінального права в доктринальних дискусіях не вщухає по нині. Тим більше, що постійний розвиток кримінального законодавства та судової практики, відсутність узгодженості по багатьом аспектам цього способу тлумачення норм кримінального права, робить дослідження даного питання вкрай актуальним.

Метою статті є визначення особливостей використання логічного способу тлумачення норм кримінального права під час правозастосовної діяльності в кримінальному провадженні України.

Виклад основного матеріалу. Тлумачення норм кримінального права виступає вольовим процесом, що спрямований на виявлення точного змісту норми закону про кримінальну відповідальність, як його передбачав законодавець у процесі конструювання цієї норми. Зовнішньо норма Кримінального кодексу України (далі КК України) виражається словами, які інтерпретатору, що з'ясовує її зміст, передають певні правові уявлення. Інакшим чином їх передати не можливо. Через слово і пояснення того, що воно означає з ним пов'язують певні уявлення. Змістом уявлень називають здобуті пережитим досвідом чи сконструйовані смисловим зв'язком значення. Отже, зміст значення того чи іншого слова можна позначати як «поняття».

Проте, слова, ототожнюючись з поняттями, тим не менше слід відрізнити. І. Кант зазначав, що «поняття» є «узагальнене уявлення або уявлення про те, що є спільним для багатьох об'єктів». Так, різні слова можуть позначати одне й те саме поняття [2, с. 34]. Розуміти закон таким чином означає вміти зіставити з його словами ті загальні уявлення, що їх він має охоплювати. Під час використання логічного тлумачення кримінально-правової норми аналізу піддаються поняття, явища та їхнє співвідношення між собою. Оскільки поняття виражаються словами, логічне тлумачення тісно пов'язане з граматичним, але їх змішувати не можна. Під час граматичного тлумачення норми кримінального права аналізу піддаються не поняття, а слова.

Логічне тлумачення норми кримінального права – це встановлення змісту правової норми виходячи із змісту виразів, використаних в законі про кримінальну відповідальність. Воно переслідує мету за допомогою логічних прийомів встановити волю законодавця, яка прямо не була

виражена. Так, згідно ст. 125 КК України «Умисне легке тілесне ушкодження карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот годин, або виправними роботами на строк до одного року» [3]. Якщо буквально тлумачити даний текст кримінального закону, можна зробити висновок, що покаранню має бути піддана сама поведінка особи: «умисне легке тілесне ушкодження». Насправді, використовуючи прийом логічного перетворення, дізнаємося справжню волю законодавця: покаранні піддається той, хто скоїв таку поведінку. Ось чому граматичне тлумачення виявляє буквальний зміст закону, а логічне – виділяє те, що законодавець бажав сказати, але не зміг виразити. За допомогою логічного способу тлумачення норми кримінального права перевіряємо результати граматичного тлумачення, особливо, коли зміст норми малозрозумілий. Так, О.О. Юріков, коментуючи логічний спосіб тлумачення кримінально-правових норм, вказує, що «за допомогою цього виду тлумачення можна зрозуміти, що належить до обов'язкових ознак конкретного кримінального правопорушення, яким чином його відмежовувати від інших суспільно небезпечних діянь, коли настає момент закінчення кримінального правопорушення тощо» [4, с. 155].

Стосовно необхідності виділення логічного способу тлумачення норм кримінального права у науковців склалися суперечливі погляди. Так, деякі автори не вбачають необхідність виділення логічного способу тлумачення норми кримінального закону [5, с. 52-53; 6, с. 29]. Стверджується, що даний спосіб тлумачення проявляється при використанні будь-яких інших способів тлумачення; він властивий усьому процесу тлумачення, як розумовій діяльності. Тому багато науковців не залишають місця для виділення логічного тлумачення як самостійного виду, відносячи до нього на підставі поданих прикладів, систематичне та історичне тлумачення.

Вважаємо, що варто підтримати тих вчених, які пропонують виділяти логічний спосіб тлумачення норми кримінального права [7, с. 208], оскільки кожен спосіб тлумачення має своєрідний об'єкт. Як нами було вже вказано вище, при використанні логічного способу ним виступає поняття. Крім того, Р.В. Вереща зазначає, що логічне тлумачення полягає у застосуванні категорій логіки при з'ясуванні змісту закону та обсягу його правової регламентації, визначенні моменту закінчення злочину тощо. Логічне тлумачення закону застосовується у кожному випадку застосування (звичайно, і теоретичного аналізу) як на рівні кваліфікації злочину, так і на рівні індивідуалізації відповідальності (покарання), оскільки всі склади злочинів в Особливій частині КК побудовані з використанням логічних конструкцій, що містить загальне поняття складу злочину. Крім того, структура кримінально-правової норми, як і інших правових норм, не завжди збігається зі структурою кримінального закону [8, с. 35]. Схожі думки щодо логічного способу тлумачення норм кримінального права висловлює Т.В. Котяй. На його думку, усвідомити та роз'яснити правову норму, використовуючи лише прийоми філологічного тлумачення, практично неможливо. Тому у філологів виникає необхідність користуватися логічними законами та аналізувати терміни не лише з філологічного боку, а й із юридичного. Наприклад, якщо розглядати терміни «мучення» та «мордування» лише з філологічного боку, вони будуть абсолютними синонімами: мучення – дія за значенням мучити та стан за значенням мучитися, мучити – завдавати мук, фізичних або моральних страждань; а мордування – дія та стан за значенням мордувати – завдавати комусь фізичного болю або моральних страждань; мучити, катувати. Згідно з тенденцією до уникання синонімії в термінології такі терміни мали б замінити один одного або взагалі йшлося б про усунення одного з них. Долучення юридичного аналізу показує, що мучення – це примусове тримання людини в умовах, шкідливих для життя (холоді, задусі тощо), а мордування – це спричинення людині фізичного болю шляхом щипання, штрикання гострими предметами тощо. Отже, ці два терміни мають право на існування, заміщувати один одного з позицій кримінального закону вони не можуть [9, с. 17-21].

Таким чином, варто виділяти логічний спосіб тлумачення норми кримінального права як самостійний спосіб, що існує поряд з іншими способами з'ясування справжнього змісту правової норми. Даний спосіб базується виключно на використанні правил формальної логіки, за допомогою яких абстрактна правова норма набуває конкретний характер, що наближає її до життєвої ситуації, яку розглядають органи кримінальної юстиції.

Тлумачення, як і будь-який процес мислення, підпорядкований законам і правилам формальної логіки. Використовуючи логічний спосіб тлумачення норми кримінального права, інтерпретатор користується різноманітними логічними прийомами: аналіз понять, умовиводи, перетворення, висновки з аналогії, висновки від протилежного, доведення до абсурду тощо. Розглянемо деякі з них більш детально.

Одним із самих поширених логічних прийомів тлумачення норми кримінального права виступає перетворення, яке можна зустріти майже в кожній нормі особливої частини цієї галузі права. Зокрема, в ст. 178 КК України зазначається таке правило: «пошкодження чи зруйнування релігійної споруди або культового будинку карається...». Але під час логічного тлумачення стає зрозумілим, що карається не саме «пошкодження» чи «зруйнування», а особа, яка його вчинила.

Ще одним прийомом логічного способу тлумачення норм кримінального права виступає аналіз. Його використання зумовлено тим, що сучасний спосіб творення норм права має абстрактний характер, через використання загальних понять. Наприклад, якщо раніше об'єктивна сторона складів кримінальних правопорушень визначалися як «конократство», «казнократство» і т.д., то тепер дається узагальнююче визначення терміну «крадіжка» («таємне викрадення чужого майна»), що спонукає суб'єкта правозастосування під абстрактне правило підводити конкретну ситуацію. Тому для правильного застосування норми до конкретних ситуацій необхідно її деталізувати. Так, в ч. 1 ст. 113 КК України зазначається, що «вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій», де словосполучення «інших дій» має бути конкретизованим вказівкою на певну поведінку, яка спрямована «на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення». Наприклад, це може бути знищення релейних шаф на залізничних коліях, які виконують роль вузлових пунктів для керування світлофорами, стрілками, блокуванням колій. У них розміщується реле та інше допоміжне обладнання, що забезпечує управління та захист залізничних сигналів, стрілочних переводів, блокувальних систем і автоматичних бар'єрів на переїздах, що є важливим елементом системи автоматизації та забезпечує, зокрема, управління сигналами. Будь-яке виведення релейних шаф з ладу негайно впливає на безпеку руху (ризик аварій, зіткнень), блокує або дезорганізовує рух поїздів (затримки, зупинки), може призвести до значних матеріальних збитків і загрози життю пасажирів і працівників, а під час дії воєнного стану створює додаткові ризики для обороноздатності та евакуаційних заходів. З початку широкомасштабної агресії росії проти України такі шафи, зазвичай, підпалювали [10], інколи підривали або знищували «іншими діями» (зокрема, механічними ударами).

Любе поняття має свій зміст, тобто сукупність ознак та обсяг, коло предметів, які асоціюються з даним поняттям. При аналізі поняття виділяються його ознаки, визначається його обсяг – встановлюється коло предметів, які асоціюються з його допомогою. Внаслідок цього, зміст та обсяг поняття будуть виражені сукупністю суджень більш конкретного характеру, що наближені до конкретної ситуації. Наприклад, в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» [11] дається аналіз поняття вогнепальної зброї, де до вогнепальної зброї, яка є предметом злочинів, передбачених статтями 262-264, 410 КК України, належать «усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей)» (п. 4). «Предметом злочину, передбаченого ст. 264 КК України, крім зазначених вище видів вогнепальної зброї може бути також гладкоствольна мисливська зброя». Обсяг поняття, може визначатися не тільки вказівкою на коло предметів, які до нього входять, але й через зворотну дію: перелік предметів, які не повинні ним охоплюватися. Наприклад, у згаданій нами Постанові вказуються об'єкти, які не повинні включатися в поняття «вогнепальна зброя», за дії з якими настає відповідальність за ст. 262, 263, 263¹ КК України: «пневматична зброя, сигнальні, стартові, будівельні, газові пістолети (револьвери), пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, ракетниці, а також вибухові пакети й інші імітаційно-піротехнічні та освітлювальні засоби, що не містять у собі вибухових речовин і сумішей» (абз. 2 п. 4).

Стільки багато матеріалу даному прийому логічного способу тлумачення норм кримінального права присвячено, бо логічний аналіз понять є одним з найбільш розповсюджених та складних операцій, що використовує суд при вирішенні питання наявності в діях особи складу кримінального правопорушення.

Умовиводи як прийоми при логічному способі тлумачення норм права використовували ще в часи Стародавнього Риму. Наприклад, хто уповноважений на більше, той уповноважений на менше.

ше (*argumentum a majori ad minus*); кому заборонено менше, тому заборонено більше (*argumentum a minori ad majus*). Порівнювані предмети чи дії повинні належати одному й тому ж виду, тобто мають бути однорідними, інакше висновки з умовиводу робити не можна. Так, в Україні притягують до кримінальної відповідальності за умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК), а тому можна зробити висновок, що за умисні тілесні ушкодження більшого ступеня також притягують до кримінальної відповідальності. Статті 121-122 КК України це наочно демонструють.

Черговим прийомом логічного способу тлумачення норм кримінального права є висновки по аналогії. Наприклад, законодавець, перераховуючи які-небудь обставини в складі кримінального правопорушення, може дати їх приблизний перелік, вживаючи слова «та інші», «інших обставин», «інших об'єктів», «інших діянь подібного характеру» тощо. Тим самим законодавець уповноважує інтерпретатора розширити даний перелік за рахунок інших обставин, які аналогічні тим, що перераховані законодавцем. Наприклад, у ст. 267¹ КК України вказується, які об'єкти заборонено переміщати із зони відчуження чи зони безумовного (обов'язкового) відселення без надання передбаченого законом дозволу або проведення дозиметричного контролю: «продуктів харчування рослинного і тваринного походження, промислової або іншої продукції, тварин, риби, рослин або будь-яких інших об'єктів». Як видно у вказаній статті законодавець дає можливість провести розширене тлумачення відповідної норми кримінального закону за рахунок включення до неї аналогічних предметів, які заборонено вивозити без відповідного дозволу та контролю із зони радіаційного забруднення. Під «іншими об'єктами» розуміються будь-які предмети матеріального світу.

Висновки. Таким чином, логічний спосіб тлумачення норм кримінального права допомагає з'ясувати її справжній зміст, який у поєднанні з іншими способами тлумачення забезпечить їх правильне застосування в кримінальному провадженні.

Значення логічного способу тлумачення полягає в тому, що він використовуються під час офіційного та неофіційного тлумачення, оскільки кожен вид тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність не обходиться без використання правил та законів логічного мислення. У багатьох випадках відповідне формулювання норм кримінального права зобов'язує звертатися до прийомів логічного тлумачення, наприклад, до так званого логічного перетворення, яке часто змушені використовувати суди, під час розгляду кримінальних справ. Верховний Суд, перевіряючи в касаційному порядку вироки в кримінальних справах нерідко здійснює висновки по аналогії, вказуючи як нижчестоящий суд мав діяти при тій чи іншій ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балабанов Д.О. Тлумачення кримінального закону. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 25. С. 460-463.
2. Циппеліус Р. Юридична методологія. Переклад, адаптація, приклади з права України і список термінів – Роман Корнута. Київ: Видавництво «Реферат», 2004. 176 с.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
4. Юріков О.О. Тлумачення кримінально-правових норм та його видів. *Удосконалення професійної компетентності викладача юридичних дисциплін: матеріали Всеукр. наук.-педагог. підвищ. кваліф.* (Одеса, 6 лют. – 19 берез. 2023 р.). Одеса, 2023. С. 152-156. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/4c206bb3-360d-4d61-8743-7bb4f715a9c5> (дата звернення: 01.03.2026).
5. Кримінальне право: Загальна частина: Підручник / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.]; За ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. [2-е вид., перероб. і допов.]. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
6. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / [А.А. Васильєв, Є.О. Гладкова, О.О. Житний та ін.]; за заг. ред. проф. О.М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.
7. Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права: монографія. Харків: Право, 2008. 296 с.
8. Вереша Р.В. Кримінальне право. Загальна частина: навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. Станом на вересень 2011 р. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 320 с.

9. Котяй Т.В. Поняття та зміст тлумачення норм кримінального права. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Юридичні науки"*. 2015. Вип. 3. Том 3. С. 17-21.
10. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 26 грудня 2025 р. у кримінальній справі №132/2323/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132935812>.
11. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.01.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026
Дата публікації: 5.03.2026

© Софілканіч О.В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0